

Participació política en pandèmia: entre la desafecció i la limitació de drets

On s'han celebrat eleccions de manera normal no s'ha vist un augment en la transmissió del virus | A les regionals franceses, l'abstenció va registrar la dada més alta des de l'establiment de la V República | La protesta al carrer esdevindrà una eina per aquelles persones més implicades | Si es normalitza treure el dret de vot a un col·lectiu per motius de salut pública, s'obre la porta a treure'n per més motius

L'alcalde de Porto, el conservador Rui Rio, votant a les eleccions de diumenge. | Partido Social Demócrata.

Sisè article del dossier «Canvi 20-21»

Quins són els efectes principals que ha tingut la pandèmia de la CoViD-19 en l'àmbit de la participació política?

Els principals possibles efectes en el camp del comportament polític tenen a veure amb com la CoViD-19 pot haver afectat a l'**opinió pública, al vot, a la protesta i a la participació ciutadana**

a les institucions.

Pel que fa a l'opinió pública, s'està observant que la gestió de la pandèmia pot haver portat els ciutadans a culpar d'alguna manera els governs al càrrec de la crisi, contribuint a la **desafecció** política generalitzada en molts països. Una enquesta recent del Pew Research Center reflecteix que Espanya és el segon país de la mostra -després dels EUA- on més població (un 26%) està molt descontenta amb la gestió de la pandèmia per part del govern. A més, aquestes valoracions s'expliquen en gran part pel biaix ideològic de la ciutadania, ja que la diferència en les valoracions positives entre els votants d'esquerres (73%) i els de dretes (40%) és de 33 punts.

De fet, alguns estudis recents suggereixen que la crisi de la pandèmia pot estar exacerbant el fenomen de la **polarització** política (és a dir, el grau de rebuig que els partidaris d'un partit senten pels partits de l'espectre ideològic oposat, i també el grau de confrontament entre les elits dels diferents partits), que ja era especialment greu al nostre territori. El fet que la gestió de la pandèmia s'hagi convertit en el tema més important de l'agenda pública i que els ciutadans se sentin subjectivament en risc (i ho estiguin, objectivament) pot haver emfasitzat les seves identitats partidistes i potenciat la polarització afectiva, que ja era molt alta. De fet, diversos estudis comparats suggereixen que Espanya es troba al 'top 3' dels països occidentals més polaritzats, molt per sobre dels EUA (Gidron et al. 2019). La polarització, al seu torn, pot arribar a generar crisis de governabilitat, immobilitat legislativa, incivilitat en el debat, abandonament de l'interès públic i dels consensos socials per part dels governants... També en relació amb la opinió pública i la CoViD-19, a mi personalment em preocupen com certs trets de la cultura política (desconfiança en les autoritats, desconfiança interpersonal, autoritarisme, etc.) poden influir en l'acompliment de les **normes** oficials destinades a frenar l'expansió del virus.

A més, s'ha observat que força gent (entre un terç i un quart de la població, depenent del país) creu en el que s'anomenen '**teories de la conspiració**' relacionades amb l'origen i la propagació del Coronavirus. Està força estesa la creença, per exemple, que no només va ser generat en un laboratori, sinó disseminat entre la població amb interessos malèfics i desconeguts (el fet de no especificar qui exactament o amb quina intenció és el que defineix aquesta creença com a conspiranoica). A Espanya s'estima que vora un quart de la població creu en aquestes teories conspiratives en relació amb el Coronavirus.

En relació amb la protesta, la **CoViD-19** s'ha tornat tant un assumpte polèmic sobre el qual protestar com un factor a tenir en compte a l'hora de decidir o no protestar. Pel que fa al primer aspecte, s'ha observat un nou tipus de protestes que justament beuen del descontentament i de les creences conspiranoiques que acabo d'esmentar. Les manifestacions contra el confinament i l'ús de mascaretes han estat una constant des de la primavera als EUA, Austràlia, Bèlgica... i evidentment també al nostre territori. Es tracta d'un fenomen peculiar, força divers en composició i objectius però que comença a mostrar característiques de moviment social, sobretot per haver donat el pas a l'acció col·lectiva analògica. Hi ha participants que neguen l'existència del virus; d'altres que estableixen vincles amb d'altres teories conspiratives com ara el 5G, mentre que d'altres n'accepten l'existència però critiquen les mesures de seguretat per exagerades. A diferència dels Estats Units, aquí els falta una narrativa única (tipus **QAnon**) per a donar-los una identitat col·lectiva ferma, encara que semblen estar tots d'acord en la defensa d'una certa llibertat negativa. A Espanya, malgrat que tradicionalment les creences similars (contràries a les vacunes) s'ancoraven en actituds *new age* que eren més aviat d'esquerres, aquest cop les manifestacions han tingut un marcat caràcter opositor que podria fer bascular els participants cap a la dreta. Pel que fa a la pandèmia com a nou context per a la protesta, està clar que la situació sanitària ha augmentat el risc percebut de participar en una acció col·lectiva presencial. L'alternativa digital, però, sembla que augmentaria les desigualtats en l'accés a aquest tipus de participació.

«70 països van posposar les seves eleccions nacionals o subnacionals entre el 21 de febrer i el 3 d'agost»

Pel que fa al **vot**, al món s'han observat quatre fenòmens preocupants: l'endarreriment d'eleccions, el descens de la participació electoral, la vulneració del dret a vot i les dificultats per a portar una campanya electoral normal. Segons un recull de l'Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), 70 països van posposar les seves eleccions nacionals o subnacionals entre el 21 de febrer i el 3 d'agost de 2020. En la majoria d'aquests casos les eleccions ja s'han celebrat, però en un 15% dels casos s'han tornat a programar més d'un cop, i en un 6% dels casos (tots països no democràtics) s'han posposat sense data. A més, on s'han celebrat eleccions de manera normal (com Austràlia o Corea del Sud), no s'ha vist que l'esdeveniment hagi contribuït a augmentar la transmissió del virus.

«A França es va constatar que els electors s'acosten encara menys a les urnes a les eleccions que ja es percebien com a 'menys importants'»

Pel que fa a la taxa de **participació**, la primera ronda de les eleccions municipals de març a França van patir un augment molt fort de l'abstenció, arribant a un 44,7%, la dada més alta des de l'establiment de la cinquena República. A la segona ronda, les coses no van anar millor: una

participació del 41% palesava que un context percebut com a arriscat reforçava encara més el conegut **efecte de 'segon ordre'**, pel qual els electors s'acosten menys a les urnes a les eleccions percebudes com a "menys importants", particularment si són per nivells subnacionals de govern.

També als **Estats Units** semblava que la taxa de participació es veuria afectada per la situació, especialment donades les nombroses barreres per al vot que hi ha establertes, però es feia difícil predir en quina direcció. Les primàries de juny a Carolina del Sud van més que duplicar els abstencionistes de les anteriors primàries el 2016. A les primàries de Wisconsin, la participació va ser del 34%, clarament més baixa que al 2012 (47%), però dins de la normalitat si ho comparem amb les dues eleccions anteriors. Els estudis d'opinió anunciaven una alta participació a les presidencials donat el nivell de polarització i interès de la ciutadania, però el registre de votants havia caigut una mitja de 38% en comparació amb 2016 en 17 dels 21 estats analitzats pel Brennan Center... Finalment, la diferència va venir per la part dels vots avançats (prop de 100 milions) que van possibilitar una taxa de participació de vora el 70% -sobre les persones amb dret a vot-, una dada sense antecedents des de fa més d'un segle; el que va convertir Biden en el president dels Estats Units més votat de la història, per sobre fins i tot d'Obama.

[noticiadiariambautor]93/171[/noticiadiariambautor]

El que ens suggereix aquest episodi és que els costos poden elevar-se per culpa de la pandèmia, però els beneficis percebuts del fet de guanyar l'elecció o els costos de deixar de fer-ho (les '*stakes*', el que està en joc) són molt més importants en alguns casos; com ara eleccions de primer ordre; i no diguem les eleccions amb més cobertura mediàtica i amb més impacte sobre la política exterior del món. Podríem concloure que la situació de pandèmia i les possibles polítiques que els governs poden adoptar per tal de protegir prioritàriament la salut de la població o l'economia han fet que l'elecció -com a mínim les nacionals- es percebi com a més crucial que altres eleccions.

Pel que fa a les **campanyes**, està clar que els esdeveniments multitudinaris orientats als propis partidaris no tenen gaire sentit ara mateix. Les campanyes es tornaran forçosament més digitals, però també més tradicionals. Ja s'ha vist (penso de nou en l'exemple francès) que molts líders i partits han decidit basar-se en les trucades per telèfon per a mobilitzar les seves bases electorals; molt a l'estil dels EUA, motiu pel qual el voluntariat pot ser més necessari que mai. Però, sens dubte, el problema moral i democràtic més important lligat a les eleccions és la possibilitat de **treure el dret a vot** a una persona per motius de salut.

Pensem.cat és un projecte de la Fundació Congrés de Cultura Catalana.

Si creus que l'existència d'aquesta revista de difusió de la recerca universitària i el coneixement acadèmic és útil i vols contribuir a fer-la sostenible...

...**associa't a la Fundació!**

Fins a quin punt tindrà efectes a llarg termini en aquest àmbit?
Les conseqüències poden sobrepassar en duració a la de la pròpia pandèmia. Si segons la OMS n'hi ha per dos anys més, les conseqüències a nivell de **política electoral** poden arrossegar-se fins al final de cicle electoral (és a dir, fins quatre o cinc anys a comptar a partir del final oficial de la

pandèmia mundial). Si es normalitza la possibilitat de treure els drets de vot a un col·lectiu per motius de salut pública, obrim la porta a treure'ls per més motius. A més, la pandèmia podria normalitzar alterar en un futur el calendari electoral amb motius menys sòlids.

També hi ha constància que iniciatives **de participació ciutadana a nivell local** (consultes ciutadanes) s'han vist posposades o suspeses per la situació. El perill és que les persones afectades per aquestes decisions i els tècnics i polítics responsables d'engegar-les passin a considerar-les trivials i prescindibles; i destinin els recursos fins ara dedicats a la participació ciutadana a pal·liar els efectes de la crisi econòmica que amb tota seguretat ens vindrà a sobre. En un futur, les àrees de gestió més lligades als serveis socials es podrien veure privilegiades per aquest criteri fins i tot un cop acabada la situació d'emergència. Si la participació ciutadana es torna un bé de luxe, serà més difícil que s'engeguin projectes innovadors en l'àmbit de la governança participativa, perdent l'ocasió de transmetre a la ciutadania la importància de participar de les decisions públiques i de donar-los les eines per a fer-ho.

Pel que fa als **efectes sobre l'opinió pública**, podem comparar-los als efectes que han tingut catàstrofes mediambientals o atacs terroristes com el de 2004 a Espanya. Probablement afectaran negativament en l'avaluació dels governs i causaran canvis de govern arreu. Hem de pensar, a més, que a l'impacte de la malaltia el seguirà l'impacte de la crisi econòmica posterior; i aquesta no podem saber quant durarà, però com a mínim un cicle electoral més.

«Podríem veure el naixement d'una nova cohort política que vindria a continuació de la generació que es va consolidar en temps de la crisi econòmica, i que podria arribar a preferir governs tecnocràtics»

Altres fenòmens de llarga durada relacionats amb l'opinió pública podrien ser una pèrdua d'importància dels temes més simbòlics, com ara el sentiment nacionalista de qualsevol tipus, i un protagonisme dels aspectes més materials, com ara l'economia. Projectant aquest efecte a la llarga, podríem veure el naixement d'una nova **cohort** política que vindria a continuació de la generació que es va consolidar en temps de la crisi econòmica. Segons els estudis sobre formació de cohorts polítiques, aquestes persones creixerien valorant allò que els ha mancat durant la seva infància i adolescència: llibertat -en tots els sentits-, activitats a l'aire lliure, mobilitat geogràfica, contactes socials amb xarxes socials físiques i esteses -fora de la família-, normes socials laxes, cert tipus de lleure... alhora que normalitzarien l'ensenyament i el treball digital -serà difícil negar-los la possibilitat de teletreballar-, entre d'altres coses. Des d'un punt de vista més pessimista, podrien arribar a preferir governs tecnocràtics.

Les creences **conspiratives** no només poden redundar en més desconfiança cap a la política i altres fonts d'autoritat com els científics. Sembla que les creences relatives al coronavirus estan més esteses que les teories de la conspiració més generals i habituals. Per això, podrien donar peu a d'altres síndromes actitudinals, com ara actituds populistes de les quals se'n podrien acabar aprofitant cert tipus de partits. De fet, la meua sospita és que algunes d'aquestes creences irracionals al voltant del coronavirus podrien convertir-se en temes controvertits que divideixen a la ciutadania, i serveixen de vaixells insígnia als partits i als votants per orientar-se i decidir el seu vot.

«Costarà veure 'iaioflautes' al carrer un altre cop com els hem vist en el passat»

Les **dinàmiques de protesta** poden modificar-se a llarg termini, igual que s'estan modificant les de treball. L'augment dels costos percebuts a l'hora de prendre part en accions col·lectives multitudinàries podria fer-les menys accessibles per a molta gent. Per entendre'ns, costarà veure 'iaioflautes' al carrer un altre cop com els hem vist en el passat. A més, la mascareta dificulta la identificació, cosa que pot animar algunes persones a participar en accions més contundents. En conjunt, crec que la protesta al carrer es tornarà una eina per aquelles persones més implicades, més disposades a córrer riscos i a prendre part en accions més radicals; allunyant-se per tant del repertori més comú i accessible per a tothom. En aquest sentit, les modalitats digitals no crec que siguin una alternativa pel que fa a l'accessibilitat ni al grau d'impacte en l'esfera pública.

Pel que fa a les **campanyes** electorals, els reptes generats per la pandèmia poden servir per a posar les campanyes electorals en aquest segle: res de concentracions de convençuts en estadis tancats, més ús de les xarxes socials, més circulació de missatges concrets i extractes del programa, més entrevistes estructurades, més raonaments i arguments i menys elements simbòlics i emocionals... juntament amb un treball de bases força clàssic.

[noticiadiariambautor]93/161[/noticiadiariambautor]

Com han afectat o afecten les polítiques adoptades en l'àmbit en qüestió?

La decisió de deixar sense vot als malalts a les eleccions autonòmiques basques i gallegues constitueixen un problema d'*enfranchisement*, és a dir, de retirar un dret fonamental, garantit a la declaració universal dels drets humans (article 21), a la Constitució Espanyola i als respectius estatuts d'autonomia. Trobo que s'ha passat de puntetes sobre aquest problema. Per molt que governs autonòmics, junta electoral central i Tribunal Suprem s'hagin posat d'acord en la prohibició, alguns estudiosos qualifiquen el fet de **violació flagrant de l'estat de dret** i de perillós precedent.

Quines mesures o polítiques caldria aplicar a partir d'ara, tenint en compte la situació creada per la pandèmia?

En els estudis **sobre fake news i creences conspiratives** s'ha vist que trencar amb aquest tipus de conviccions és força difícil i que en interaccions entre iguals es requeriria una aproximació sense confrontació directa, un reconeixement de les capacitats intel·lectuals de l'altre i paciència per anar contrastant fets. Els mitjans, però, potser haurien de considerar deixar de donar visibilitat a aquestes opinions -perquè en fer-ho les normalitzen i legitimen com a opcions vàlides-, i emfasitzar, en canvi, les contribucions i la vàlua de la recerca científica. Hem de tenir en compte que quan la ciutadania està angoixada és més fàcil que es deixin emportar per les seves emocions, però també és més fàcil que assimilïn coneixements nous: potser s'haurien d'incrustar píndoles breus i atractives d'informació científica i tècnica enmig de la programació audiovisual habitual per combatre creences que podrien tenir conseqüències més enllà d'en la progressió dels nombres de contagis. En el mateix sentit, projectes que promoguin l'alfabetització digital i la gestió de l'exposició creuada a opinions polítiques discrepants podrien reduir el risc que la gent es tanqués en cambres d'eco i empitjorés la polarització. Dins el marc de l'escola, es podria suggerir una possible intervenció en els continguts i l'enfocament de l'ensenyament de la ciència a Primària i Secundària, on potser convindria fer més èmfasi en l'empirisme, l'experimentació i el mètode hipotètic-deductiu.

Pel que fa al tema del **dret a vot de les persones malaltes**, és tranquil·litzador que la prohibició no hagi estat a sobre de la taula en el cas del 14F. Tanmateix, s'ha de tornar a abordar amb valentia el vot telemàtic, que ha estat recomanat per la Junta Electoral Central des de 2010 i pel Parlament Europeu des de 2016 per als espanyols residents a l'estranger. Sobre aquest darrer punt, el Govern va aprovar el 2018 un avantprojecte de llei que ho contempla per a residents a l'estranger, amb la intenció d'estendre'l a la resta de la població. És destacable el Dictamen 214/2020 de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya (PDF) a propòsit del dret de vot del catalans i catalanes durant la pandèmia, que té molt en compte la protecció del dret de vot i la necessitat de modificar la LOREG per a possibilitar modalitats no presencials de vot. Queda clar que queda en mans del legislador estatal afrontar una **reforma de la LOREG** que permeti el vot telemàtic, amb totes les precaucions i limitacions pertinents. En aquest sentit, està la possibilitat, menys coneguda, de possibilitar el vot per *proxy*, o per delegació, un sistema que tant França com el Regne Unit o els Països Baixos fan servir també per als nacionals residents a l'estranger.

Finalment, cal també destacar i aplaudir els esforços del Director General de Processos Electorals, que realment ha produït el protocol més segur donades les circumstàncies i malgrat els entrebancs posats pels polítics i pel *lawfare* habitual -en aquest cas, la interferència del TSJC impedit l'ajornament de les eleccions-. Les eleccions són cabdals i necessàries, el dret a vot és sagrat, i tanmateix, ajornar aquestes eleccions fins que passi aquesta onada de la pandèmia i una proporció significativa de la població més vulnerable estigui vacunada sembla el més raonable. Recordem que **aplaçar eleccions des del passat març és, de fet, una situació força habitual arreu**. Pensem també en que l'abstenció no es distribueix de manera aleatòria entre la població. El context pandèmic podria reforçar els efectes de segon ordre entre qui té tendència a veure les eleccions al Parlament com a eleccions menys importants, és a dir, entre els votants que prefereixen partits d'àmbit estatal, fent augmentar l'abstenció entre els no independentistes. Si, a sobre, la seva mitjana d'edat és més elevada i la seva percepció de vulnerabilitat és també més alta, tindrem un biaix important que es pot prevenir.

[noticiadiariambautor]93/164[/noticiadiariambautor]

Hi ha alguna dada rellevant que sigui convenient de conèixer?

Calendari dels processos electorals a Europa: <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/elecdata-covid-impact>

Antecedents vot electrònic a Espanya: <https://www.xataka.com/otros/voto-electronico-espana-relacion-largo-aliento-que-no-termina-cuajar>

Dades sobre Coronavirus i creences: https://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2020/03/GIA_SnapPoll_2020_COVID_Tables_final.pdf (PDF)

Dades sobre coronavirus i polarització afectiva. Enquesta de Pew, amb dades per a Espanya: https://www.elconfidencial.com/mundo/2020-09-03/grafico-espana-estados-unidos-pandemia-coronavirus_2733312/

Dades IDEA sobre alteracions en les eleccions en temps de pandèmia. <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>

Consells IDEA sobre eleccions en temps de pandèmia: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/managing-elections-during-covid-19-pandemic.pdf> (PDF)

Bibliografia:

Gidron, N., Adams, J., & Horne, W. (2019). Toward a comparative research agenda on affective

polarization in mass publics. *APSA Comparative Politics Newsletter*, 29, 30-36.

Orr, G. (2019). Polling in a pandemic: Electoral dynamics, administration and law. *Australasian Parliamentary Review*, 34(2), 54.

Oser, J., & Boulianne, S. (2020). Reinforcement Effects between Digital Media Use and Political Participation: A Meta-Analysis of Repeated-Wave Panel Data. *Public Opinion Quarterly*.

D'altres articles d'interès:

[noticiadiariambautor]93/111[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/114[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/34[/noticiadiariambautor]